

725.0923

Magyar Hírek

1974 APR 13

244

**RÓNAI
MIHÁLY
ANDRÁS:**

Kétszintes Deák tér

Az átmenő s a mindenfelől betorkolló és keresztelő száguldásban a gyalogos forgalom megterhelését a Deák tér már a legcsalafintább jelzőlámpa-rendszerekkel sem bírta el. S végképp nem bírta azóta, hogy metró, sőt metrócsomópont is került alája, átszállás a metróról a régi földalattira. Most aztán elzárták a Deák teret, egy darabot még a Tanács körútból is, a forgalmat elterelték, egyetlen nagy szabadtéri műhely lett az egész; így is marad, decemberig, amikor majd megnyílik az új aluljáró.

A halcsarnok és a vashonvéd: ez az én két legrégebbi gyermekkori emlékem a Deák térről. A halcsarnok csupa üveg, cifra pavilonja az evangélikus templom kapujával szemközti járdaszíjgeten volt, ahonnan most a metróhoz kell lemenni. A vashonvéd pedig átellenben, a tér innesső felén, az Anker-palota előtt. Voltaképpen fahonvéd volt a vashonvéd, baldachin is volt fölötte, fából az is. Hazafias szöveget lehetett beléverni, koronáért darabját: mire kiverték az óriási faszobrot a szögek, vashonvéd lett belőle. A szö-

Lóvasút a Deák téren, 1866.

Ismeretlen művész rajza nyomán

örizte ama roppant vásártér emlékét, amely a Deák térről ide szorult be, abból az időből, amikor a Deák térnek a múlt század elején Szén tér, sőt Kohlmarkt, a 19. század negyvenes éveiben Török tér, majd Zsidó tér, a hatvanasokban Evangélikus-templom előtti tér volt a neve. Deák tér csak jóval később lett belőle, két okból is. Egyrészt ide torkollik a Deák Ferenc utca, mely Deák hajdani szállásánál, az Angol Királynőnél kezdődik, azaz ma már rég csak a helyén. Másrészt itt vitte keresztül naponta az omnibusz Deák Ferencet, miután a Harmincad utcai végállomáson felült, hogy a Király utcán át a Városligetbe jusson. A lóvasútnak, 1866-tól kezdve aztán más útvonala lett: a

re úttá átkeresztelt Erzsébet sugárutat. Fel is építették az Orczy-ház telkén a barnatéglás, rengeteg nagy Madách-házat, kiképezték diadalkapus kis térnek a közepén. Diadalív alól pedig ennek a vegyes hatású, tömerek Madách-háznak, amely különös, bár nem éppen ötleltelen keveréke a németes Richter-kockának, az olaszos árkádszerkezetnek és a szegedi Dóm térnek — e diadalív alól, mondom, nagy lendülettel nekiiramodott a büszke Madách Imre út. Egyetlen házzal jutott túl a Rumbach utcán: a hetes házszámig. Száz lépés után nekiment a mai nagy garázs-nak, zsákutcában végződött. Mint az országlás, amely létrehozta.

A Deák tér, az Engels tér felől nézve

MTI felvétel

Megkezdődött az átépítés

MTI felvétel

gek attól voltak hazafiasak, hogy fejükön I. Ferenc József, meg II. Vilmos, sőt Mehmed szultán volt látható, külön-külön is, meg együtt is.

Vaskos falaival a három szomszédvár, a Gyertyánffy-ház, az Orczy-ház és a Marokkói-udvar még sokáig állt. Legtovább az öreg, hatalmas, sárga Marokkói-udvar a Bajcsy-Zsilinszky út és a József Attila utca sarkán, a régi Pestnek ez a tiszteletre méltó mammutemlékműve, amelynek innenső széle már a Deák térbe mártódzott, az Anker-palota oldalával nézett rézsút szemközt. Utoljára ezt bontották le nemrég, helye felszabadult, megnyílt ott az a levegős, tágas térség, a Deák tér kinyílt az Engels térre. Autóbuszpályaudvar s hozzávaló nagy autóparkoló van a helyén, sőt a szomszédos — a régi rajznak jobb szélén látható — Wodianer-ház helyén is, amely a homlokzati két törökjével hajdan nevet is adott a térnek. Innen csak a háború beretválta le.

Az Orczy-ház környékén a régi Károly körútnak egykor véges-végig naftalin-szaga volt. Posztókereskedésektől, miegyebektől volt ez a szaga, egészen a Dohány utcáig. Az Orczy-ház földszintjén meg ott volt a bolt-hajtásos, öreg Orczy-kávéház, amelynek népe és levegője még tömény párlatban

Kálvin térről jövet úgy megszepte át a Deák teret, hogy pályája a régi Országút vonalát járta végig, a mai Bajcsy-Zsilinszky úton és a Váci úton át Újpestig.

De micsoda vásár volt itt addig!

„Csodálatos látvány!” — írta az 1829-es krónikás. — „A Váci úton (ma Bajcsy-Zsilinszky út) a marokkaner háztól kezdve egyik kocszi a másik mellett áll, egészen a Szén térig (ma Deák tér), amely annyira tele van vásári bódékkal, hogy alig képes egy kocszi a másik elől kitérni.”

Itt, a Szén téren virágzott fel a reformkori Pestnek az a kezdeti, haladó merkantilkapitalizmusa, melyet aztán ugyanitt tett tönkre az ellenség, mikor a mai Deák téren állt fel az az osztrák katonai négyszög, amelynek közepén máglyán égett a konfiskált Kossuth-bankók sokmillió tömege. Itt, a Szén téren virágzott fel és itt jutott kuldosbotra egy ország.

Ez az egész vásárostartal, várostörténeti emlékestül, utóbb már csak az Orczy-ház földszintjére, néhai vásárosok ősi Orczy-kávéházába szorult. 1934 tavaszán még megfordultam benne, búcsúztató, városzociográfiai riporton. Akkor mentek neki csákványal-szekercével az Orczy-háznak, hogy annak a helyéből nyitják majd meg a „menetközben” Madách Im-

Naplójában „roppant négyemeletű háznak” titulálta Déryné ifjasszony a Gyertyánffy-házat, amelyet már 1906-ban bontatott le az Anker-biztosító, hogy helyébe felépíttesse a mai tornyos kövérséget, az Anker-palotát. Pedig 1831-ben, amikor Gyertyánffy Dávid roppant gazdagságának ez az emlékműve elkészült, maga volt a város csudája. „Beillenék Párizs vagy London legszebb palotasorai mellé” — lelken-dezett a Hazai Tudósítások.

S az Anker-palotában mintegy hetven év múlva a Galilei-kör lett otthonra, az az új márciusi ifjúság, amely ott Ady Endrét, Jászi Oszkárt, Kunfi Zsigmondot, Szabó Ervint, Pikler Gyulát, Szende Pált, Somló Bódogot hallgatta, aztán két forradalmat is vezetett.

Készakarva hagytam utol-sónak Pogány Móric művét, az első világháború előtti évek modern magyar építőművészetének remekét, az egyszerű, hófehér, nemes szépségű Adria-biztosító palotát. Utódját — még formájában, térbeli elhelyezésében is — annak, amely az 1866-os rajzon a térnek középső épülete. A háború Pogány művét is kiegészítette az utolsó ablakrámaig, csak gyönyörű alakja, fehér fala maradt meg, füstösen. Az újjáteremtő ízlést dicséri, hogy szinte legelőször ezt építették fel teljes pompájában újra. Eleinte mire használták, nem is tudom. Később rendőr-főkapitányság lett belőle, ma is az. S ahogy a régi rajzot nézegetem: épületei közül csak az evangélikus templom (akkor még tornya volt) áll még ma is a helyén, mellette pedig (a képen a templom takarja) az evangélikus gimnázium, amelybe egy évig Petőfi is járt, felszabadulva pedig Szomor Dézsó. Egyetlen épület áll ma is a helyén, de a tér szerkezete, hatása mégis változatlan, majdnem azonos. Történelmi a varázs.

S nézem az új képet, a maít, az építkezést, amely a tér alá — a mélyén dübörgő metróhoz — új teret terít. Am a kétszintes Deák tér mégis azonos marad az egy-szintessel. Még a villamossin sem hagyta el a lóvasúti sín helyét. De odalenn metró jár, a tér alá új tér kerül. Magyarország mélybe s magasba, föld alá és felhők közé fúrja magát, s miközben teljes geológiájában s atmoszférájában végre elhelyezkedik, önmagával gyönyörűen s örökre azonos.